

Рад примљен: 27. 7. 2020.

Рад прихваћен: 2. 11. 2020.

Оригинални
научни радЉиљана С. Костић¹, Далиборка С. Пурић
Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу,
Република Србија

Васпитач и избор усјаванки у активностима са децом предшколског узраста²

Резиме: Усјаванка као књижевна форма која је вишеструко функционална за децу – у смислу когнитивној, емоционалној и социјалној развоја, развоја говора, перцепције и пажње, подстицања радозналости и интересовања, развијања креативности – представља значајан елемент остваривања васпитнообразовних циљева у контексту различитих аспеката развоја деце. Аутори у раду испитују искуства васпитача (N=302) у вези са: (а) избором усјаванки; (б) избором народне и уметничке усјаванке; (в) одређивањем за вокалну, инструменталну, односно вокално-инструменталну усјаванку у раду са најмлађима, а ради сагледавања тенденцијалних законитости у вези са избором ове књижевне форме, а у функцији доприноса методичком образовању васпитача. Резултати испитивања показују да избор усјаванки које васпитачи кажу деци није нарочито разноврстан, те да се васпитачи чешће одређују за ауторске усјаванке, као и за наслове који су дослушни у вокално-инструменталној форми. Емпијски налази илустрирају проблем у вези са избором садржаја за рад са најмлађима, односно одварају пажњу особљености васпитача да буде креатор деце књижевне укуса, али и пажњу одговорности методичара, а пре свега творца образовних политика, имајући у виду да је, и према најновијем програму предшколског васпитања и образовања, избор садржаја за активности са предшколском децом истрајан и неопходан.

Кључне речи: васпитач, усјаванка, активности са децом предшколског узраста, методичко образовање васпитача.

1 ljkcotic972@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта „Настава и учење – проблеми, циљеви и перспективе“ (бр. 179026), чији је носилац Педагошки факултет у Ужицу, а који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Copyright © 2020 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Успаванке су древне песме које се певају деци приликом успављивања и јављају се и у усменој и у писаној књижевности (уп. Крнјевић, 1992: 907). То је „лирски исказ пун љубави, топлине, нежности, близак благосиљању“ (Šarančić Čutura, 2017: 41), којим се особа која је изводи обраћа детету, желећи да га смиреним тоном, ритмичним радњама и бираним речима умири и успава и обезбеди му пријатан сан. У усменим успаванкама уочава се и „потенцијални обредно-магијски“ слој, будући да је крајњи циљ био да се дете одбрани од злих сила и сачува од урока, те да му се обезбеди дуг и здрав живот (Pešikan Ljuštanović, 2012a: 21). Стога су успаванке најчешће посматране и тумачене са становишта поетике усмене књижевности и фолклористике (Latković, 1975; Pešić, Milošević Đorđević, 1997; Pešikan Ljuštanović, 2012a; 2012b; 2013; Prstojević, 2012; Samardžija, 2007), док је усмереност успаванки према детету као рецепијенту предодредила да их један број аутора сагледа и у контексту књижевности за децу (Čalenić, 1972; Marković, 2007). Поетика успаванке потпуно је изостала у теоријама књижевности (уп. Lešić, 2008; Solar, 2012; Tartalja, 2003; Živković, 1990), што је у новије време подстакло историчаре књижевности да сагледају и жанровске, стилско-језичке и ритмичке особености овог песничког облика, те да своја интересовања прошире и на савремену, ауторску успаванку, дискретно назначујући и педагошке вредности овог жанра (Grujić, 2010; Košprdić, Damjanov, 2017; Ljuštanović, 2004; Šarančić Čutura, 2017).

Како је успаванка једна од књижевних врста посебно блиских деци, те имајући на уму да је она вишеструко функционална за њихов афективни и когнитивни развој, изненађује је мали број радова домаћих аутора у којима се овај жанр сагледава са педагошког и методичког аспекта. То се најчешће чинило успутно, у оквиру разматрања о томе како примењивати књижев-

ност у активностима са децом у предшколским установама – чему она служи, која је њена улога и како васпитач може посредовати између књижевног текста и детета (Dotlić, Kamenov, 1996).

С друге стране, и према најновијим *Основама програма предшколској васијиљања и образовања (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta, 2018)*, избор књижевних садржаја за активности са децом предшколског узраста³ у потпуности је препуштен васпитачу, без обзира на комплексност и специфичност овог задатка. Када су у питању успаванке, резултати истраживања спроведеног међу васпитачима у предшколским установама у Србији (Purić, Kostić, 2019) показују да је највећи проценат анкетираних мишљења да се ова књижевна форма често (35,8%) или врло често (14,2%) примењује у активностима са децом, док, са друге стране, нешто више од четвртине испитаника (28,5%) сматра да се то чини ретко. Полазећи од наведених емпиријских налаза, интересовало нас је које успаванке се користе у раду са најмлађима, како би се анализом потенцијалних законитости у вези са избором ове књижевне форме допринело практичној реализацији комплексног задатка у вези са избором књижевних садржаја за рад са децом предшколског узраста.

Методолошки оквир истраживања

Проблемом у вези са избором успаванки намењених активностима са предшколском децом бавили смо се како бисмо њеном анализом допринели оснаживању васпитача за избор књижевних садржаја у раду са најмлађима. *Предмет* истраживања је методички аспект избора успаванки намењених активностима са децом предшколског узраста. *Циљ* истраживања

3 Синтагме „деца предшколског узраста“, „предшколска деца“, „предшколци“ у овом раду односе се на децу узраста од рођења до поласка у школу, односно децу из свих група у предшколској установи, а не само на оне који похађају припремни предшколски програм.

био је да се утврди да ли и на који начин стручна спрема и радни стаж васпитача утичу на њихова искуства у вези са избором успаванке, те да се на основу тога сагледају потенцијалне законитости избора ове књижевне форме, а у функцији доприноса методичком образовању васпитача. Истраживачки *задаци* односили су се на испитивање искустава васпитача у вези са: (а) избором успаванки; (б) избором народне и уметничке успаванке; (в) опредељивањем за вокалну, инструменталну, односно вокално-инструменталну успаванку у раду са најмлађима.

Подаци за истраживање добијени су анкетирањем које је реализовано у априлу и мају 2019. године. Узорак је одабран из популације запослених у предшколским установама у Републици Србији током школске 2018/2019. године и чинила су га триста два васпитача из седам предшколских установа из Београда, Златиборског, Моравичког, Колубарског, Мачванског, Расинског и Пчињског управног округа. Као *независне варијабле* операционализовани су: стручна спрема васпитача (средња, виша, висока) и радно искуство у раду са предшколском децом (до десет година, од једанаест до двадесет година, од двадесет једне до тридесет година, више од тридесет година).

Добијени подаци обрађени су употребом статистичког софтверског пакета IBM SPSS Statistics 20, а разлике у искуству и ставовима васпитача у вези са применом успаванке у активностима са децом у зависности од независних варијабли тестиране су хи-квадрат тестом.

Резултати истраживања

Избор успаванки према искуству васпитача. Резултати истраживања показују да успаванке представљају садржај који се често примењује у активностима са најмлађима, а избор ове литерарне форме, по мишљењу васпитача, „најчешће опредељује функционалност у сми-

слу подстицајног деловања на социоемоционални, когнитивни, говорни и језички развој, затим на успављивање, унапређивање музичких способности, упознавање народног стваралаштва и неговање традиције“ (Purić, Kostić, 2019: 365). Први истраживачки задатак односио се на испитивање искустава васпитача у вези са избором конкретних садржаја ове књижевне форме за рад са децом. Да бисмо утврдили које се успаванке најчешће примењују, од васпитача је тражено да напишу текст или део текста бар једне успаванке коју су користили у активностима у предшколској установи.

Од 302 анкетирана васпитача, 52 (17,2%) није одговорило на ово питање, а 27 (8,9%) навело је текст или део текста више од једне успаванке. Најчешће навођени наслови су: С. Вуковић: „Успаванка“ (38 пута); Љ. Ршумовић: „Једног зеленог дана“ (30 пута); „Мајка Јову у ружи родила“ – народна успаванка (18 пута); „Лаку ноћ, децо“ – део сценарија за дечју емисију (чији је аутор В. Андрић) (12 пута); Т. Миливојевић: „Земља снова“ (10 пута); „Нинај, нинај, драго моје“ – народна успаванка (7 пута); В. Стојшин Неда: „Спавај, спавај, моје дете“ (6 пута); „Нуна, нуна, нунача“ – народна успаванка (6 пута); „Љуљо моја молвана“ – народна успаванка (6 пута); „Спавај, спавај, душо мила“ – народна успаванка (5 пута); „Санак иде низ улицу“ – народна успаванка (5 пута). Имајући у виду да су два најчешће навођена наслова доступна на интернету као музичке композиције са великим бројем прегледа, несумњиво је да савремени медији у значајној мери утичу на опредељење васпитача за избор успаванки.

Дакле, истраживачки налази показују да избор успаванки које васпитачи казују деци предшколског узраста није нарочито разноврстан, што не изненађује, ако се има у виду да васпитачи у том погледу нису добили значајнију подршку од антологичара и историчара српске књижевности и српске књижевности за

децу. Успаванке, без обзира на то да ли је реч о усменим или ауторским, доступне су им у малом броју извора: свега две антологије (Ћurbabić, 2002; Ђurišić, 1986) – у којима су сабране и усмене и ауторске успаванке, потом у оквиру антологија срп-ске усмене лирике (Karadžić, 1985. и друга издања; Milošević Đorđević, 2003), антологија усмене књижевности за децу и приручника (Čalenić, 1972; Karanović, 2005; Veselinović, 2003; Vujić, 2006), те хрестоматија намењених студентима, васпитачима и учитељима.

На основу података доступних на сајту Виртуелне библиотеке Србије, међу 659 библиотечких записа који су у вези са одредницом успаванке, њих 267 не односе се на ову песничку форму (уколико је присутна у насловима збирки песама или романа, лексема „успаванке“ има метафорично значење и није у вези са књижевношћу за децу). Чак 199 записа односи се на „штампане музикалије“, то јест на звучне записе композиција чији су аутори Дебиси, Брамс, Стравински, Римски-Корсаков, Чајковски, Пучини, И. Бајић, Д. Деспић и др., али и српски музичари (Т. Миливојевић). Свега осам записа представља збирке најлепших успаванки разних народа (украјинске, белоруске, руске и сл.), док се међу делима ауторске књижевности запажа неочекивано мали број збирки песама у којима су већином заступљене успаванке (7). Поред девет сликовница, мали број књига намењених деци (25) у наслову садржи одредницу *усїаванке* (*Усїаванке, Мајке чиїају усїаванке* и др.). Далеко је већи број библиотечких записа (117) чија су циљна група деца, а који у наслову садрже вечерњи поздрав *лаку ноћ*, који је и јасна алузија на сан и спавање. Интересантно је да је већином (86) реч о прозним жанровима (*Велика ризница їрича за лаку ноћ, Приче за лаку ноћ, Бајке за лаку ноћ* итд.) или сликовницама (27).

Међу понуђеним одговорима посебно су интересантни они који се односе на текстове успаванки које су измислили васпитачи. У њима

се експлицитан позив на спавање налази на иницијалном месту или на завршетку песме, а сликом звезде која је пала у дечје крило и ту заспала („Спава звезда, спава дете“) дете се додатно умирује и смањује се његов осећај усамљености. Такође, могуће је уочити и трагове обредног слоја из усмених успаванки („Спавајте, децо, сви, / васпитачица ће вас чувати“). Васпитач(ица) пре свега жели да одагна дететов страх од самоће и мрака, а истовремено преузима улогу медијатора између овог и оног света и прихвата дете „у властито заштитничко окриље“ (Pešikan Ljuštanović, 2012a: 11). Тенденција трохејског фразирања и присуство поменутих поетичких константи успаванки показатељ су да васпитачи препознају карактеристике овог жанра.

Интересантно је да анкетирани васпитачи у одговору на експлицитан захтев да наведу текст успаванке коју примењују у раду са децом наводе и текстове који нису успаванке, што отвара бројна питања – од оправданости приличне уопштености предшколског програма, до компетентности васпитача да одговоре на комплексан захтев у вези са избором садржаја за активности са децом предшколског узраста. Наиме, нешто више од половине испитаника (154 или 54,6%) написало је текст или део текста *усїаванке*, а остали су навели садржај неке друге књижевне форме, и то: *лирску їесму* (84 или 29,8% васпитача); *бајку* или *їричу* (25 или 8,9% испитиваних); *їашунаљке, цуїаљке* или *музичке инсїруменїале*, што је у квантитативном приказу сврстано у категорију *остїало* (19 или 6,7% анкетираних) (Табела 1).

Песме које изворно нису намењене за успављивање („Лептирићу, шаренићу“, „Мали коњаник“, „Мали див“, „Нова радост“ итд.) блиске су успаванкама својим језичким и ритмичким одликама. Дух усмене успаванке „надахнуо је својим милозвучјем Змаја“, а смена осмераца и шестераца, те седмераца и шестераца делује успављујуће и „усаглашена је са њихањем колевке“ (Danojlić, 2004: 105). Трохејска ритамска ор-

Табела 1. Искуства васпитача у вези са избором успаванке као књижевне форме у зависности од стручне спреме.

Стручна спрема	Успаванка	Лирска песма	Бајка/Прича	Остало	Укупно
Средња	11 57,9%	5 26,3%	2 10,5%	1 5,3%	19 100,0%
Виша	81 53,6%	48 31,8%	15 9,9%	7 4,6%	151 100,0%
Висока	62 55,4%	31 27,2%	8 7,1%	11 9,8%	112 100,0%
Укупно	154 54,6%	84 29,8%	25 8,9%	19 6,7%	282 100,0%

$$\chi^2=3,783; \quad df=6; \quad p=0,706$$

ганизација ових песама одговара ритму дечјих игара – „деца целог света скачу и плешу у ритму трохеја; можда зато што све мајке својим бебама које још не говоре усађују тај ритам док их љуљају, бацају у вис, пљешћу длановима или певају успаванке“ (Џиковски, 1986: 284). Отуда не треба да чуди одговор једног васпитача да у активностима са децом „веома често примењују“ песме Ј. Јовановића Змаја. Значајно је приметити да је, за разлику од успаванки („Како сестра пева кад малог брацу љуља“, „Тихо ноћи, моје сунце спава“) у којима је Змај, подражавајући стил и језик усмене успаванке, „смиреном сликовитошћу“ све подредио жељи да дете смири и успава, у поменутих песмама присутан позив на игру, „живахност и раздраганост“, којим се могао постићи и контраефекат – одлагање сна и разбуђивање (Marković, 2007: 123).

Опредељење васпитача за бајку у функцији успављивања може имати подлогу у чињеници да је то један од најпопуларнијих жанрова, али и садржај који има значајну улогу у развоју маште и читалачких интересовања, што потврђују истраживања Ш. Билер, која период од четврте до осме године означава као „доба бајке“.

Испитујући утицај независних варијабли на искуства васпитача у вези са избором успаванке, истраживачки налази показују извесне

разлике у зависности од стручне спреме (Табела 1), док статистичка анализа наведених показатеља ($\chi^2=3,783$, $df=6$, $p=0,706$) не потврђује значајност добијених разлика, што указује да се искуства васпитача различитог нивоа образовања у овом домену не разликују значајно.

Избор успаванке као књижевне форме разликује се и у зависности од искуства васпитача у раду са децом (Табела 2), али ни ове разлике нису статистички значајне ($\chi^2=12,004$, $df=9$, $p=0,213$), што имплицира да радно искуство нема утицаја на избор успаванки као садржаја активности. Емпиријски налази према којима се избор успаванки не мења значајно ни у зависности од стручне спреме ни у зависности од радног искуства васпитача могу указивати на неадекватно сагледавање значаја ове књижевне форме у раду са децом од стране васпитача, што може бити последица недовољног проучавања овог жанра са методичког аспекта, на шта је претходно указано.

Одговори васпитача осветљавају веома важно питање – *шта су за њих успаванке*, то јест шта подразумевају под овим жанром. Разноврсни одговори – од усмених успаванки, преко ауторских успаванки, лирских песама које немају намену успављивања, до компонованих песама и инструментала (које не морају увек да изводе васпитачи, већ се могу преузети са Јутјуба или

Табела 2. Искуства васпитача у вези са избором усјаванке као књижевне форме у зависности од радној искуства.

Радно искуство	Успаванка	Лирска песма	Бајка/Прича	Остало	Укупно
0–10	44 48,4%	36 39,6%	5 5,5%	6 6,6%	91 100,0%
11–20	56 58,9%	25 26,3%	7 7,4%	7 7,4%	95 100,0%
21–30	31 55,4%	14 25,0%	6 10,7%	5 8,9%	56 100,0%
Више од 30	23 57,5%	9 22,5%	7 17,5%	1 2,5%	40 100,0%
Укупно	154 54,6%	84 29,8%	25 8,9%	19 6,7%	282 100,0%

$$\chi^2=12,004; \quad df=9; \quad p=0,213$$

слушати посредством разних музичких уређаја), чак и ауторских бајки и прича – потврђују сврсисходност питања да ли је „оправдано да се избор књижевних садржаја у потпуности стави у задатак васпитачу, с обзиром на комплексност и одговорност свих аспеката његове професије“ (Purić, Kostić, 2019: 365). Неспорно је да је васпитач током свог школовања, кроз садржај предмета Књижевност за децу, стекао потребна знања и да је припремљен да посредује између књижевног дела и детета, да интерпретира књижевни текст и приближи га малом читаоцу, то јест слушаоцу. Остаје, међутим, неразјашњено колико је (и да ли је) оспособљен да бира књижевне текстове и, самим тим, да буде креатор дечјег књижевног укуса. Тачније, да ли се васпитач „сигурно креће у просторима књижевности“ и има довољно слуха за естетске вредности књижевних дела, које му могу помоћи да у богатој продукцији за децу „пронађе примерено рухо“ и учини га доступним најмлађим рецепијентима (Dotlić, Kamenov, 1996: 38; уп. Danojlić, 2004: 32, 48–49).

Избор народне и уметничке усјаванке. Искуства васпитача у вези са избором народне и уметничке усјаванке за рад са предшколцима

испитивана су анализом примера ове књижевне форме које су васпитачи наводили. Судећи по њиховим одговорима, усмена успаванка још увек је присутна у активностима са децом. Штавише, од једанаест успаванки које је навео највећи број васпитача, шест наслова је из корпуса усмених („Мајка Јову у ружи родила“, „Нинај, нинај, драго моје“, „Нуна, нуна, нунача“, „Љуљо моја мовлана“, „Спавај, спавај, душо мила“, „Санак иде низ улицу“). Добијени резултати показују да једна трећина анкетираних (48 или 31,2%) наводи *народне*, а две трећине васпитача деци чешће казују *уметничке* успаванке (106 или 68,8%) (Табела 3).

Парадоксално, иако две трећине анкетираних васпитача наводи да примењује текст ауторских успаванки у раду са предшколском децом, на основу доступних извора може се закључити да је овај жанр углавном резервисан за усмену књижевност. Највећи број ауторских успаванки расут је по песничким збиркама Ј. Јовановића Змаја, Д. Максимовић, Г. Витеза, Д. Лукића и других песника, што имплицира да је препознавање овог песничког облика у корпусу ауторске књижевности такође препуштено васпитачима.

Табела 3. Искуства васпитача у вези са избором народне и уметничке успаванке у зависности од стручне спреме.

Стручна спрема	Народна	Уметничка	Укупно
Средња	2 18,2%	9 81,8%	11 100,0%
Виша	25 30,9%	56 69,1%	81 100,0%
Висока	21 33,9%	41 66,1%	62 100,0%
Укупно	48 31,2%	106 68,8%	154 100,0%

$$\chi^2=1,079; \quad df=2; \quad p=0,583$$

Када је у питању стручна спрема, истраживање показује разлике у избору народне и уметничке успаванке (Табела 3), али тестирање наведених показатеља ($\chi^2=1,079$, $df=2$, $p=0,583$) не потврђује статистичку значајност уочених разлика, указујући да васпитачи, независно од стручне спреме, предност дају уметничким успаванкама у раду са децом предшколског узраста.

Табела 4. Искуства васпитача у вези са избором народне и уметничке успаванке у зависности од радног искуства.

Радно искуство	Народна	Уметничка	Укупно
0–10	11 25,0%	33 75,0%	44 100,0%
11–20	22 39,3%	34 60,7%	56 100,0%
21–30	9 29,0%	22 71,0%	31 100,0%
Више од 30	6 26,1%	17 73,9%	23 100,0%
Укупно	48 31,2%	106 68,8%	154 100,0%

$$\chi^2=2,843; \quad df=3; \quad p=0,416$$

Статистичка значајност разлика у избору народне и уметничке успаванке у зависности од радног искуства (Табела 4) такође није потврђена ($\chi^2=2,843$, $df=3$, $p=0,416$), што имплицира да ни ова независна варијабла не утиче значајно на избор усмене и ауторске успаванке за активно-сти са предшколцима.

Иако су ауторске успаванке избор већег броја васпитача, интересантно је да се међу одговорима не налази ниједна успаванка Г. Витеза („Дохвати ми, тата, мјесец“, „Успаванка до девет“) нити Д. Максимовић (на пример, „Ветрова успаванка“). Наведени истраживачки налази могу бити индикативни у смислу актуелизовања питања постављеног у вези са првим истраживачким задатком – у којој мери васпитачи познају књижевност за децу.

Избор успаванки досљудних уз музичку ираињу. Музика је културолошка универзалија – ниједна култура, у било ком историјском периоду, није постојала без музике (Miller, 2000). Први контакт детета са музиком најчешће се остварује посредством успаванке, као синкретичког жанра који повезује лингвистички, музички, психолошки и културолошки аспект (Sikora & Žebrovska, 2013). Успаванке представљају један од најчешћих садржаја који се пева најмлађима, а певање је најчешћа музичка активност родитеља и васпитача у комуникацији са децом (Pari, 2002). У том смислу, интересовало нас је да ли васпитачи чешће бирају успаванке са музичком пратњом или без ње и да ли степен образовања и радно искуство имају утицаја на њихов избор.

Одговори васпитача анализирани су тако што је: (а) утврђено да ли је успаванка коју примењују у раду са децом доступна у вокално-инструменталном облику – ако јесте, сврстана је у категорију *вокално-инструментална*, а ако није – сврстана је у категорију *вокална*; (б) уколико је уз текст успаванке наведено да се репродукује са неког носача звука (нпр. компакт-диска) или из аудитивног, односно аудио-визуелног изво-

ра са интернета (нпр. Јутјуб) – успаванка је сврстана у категорију *вокално-инструментална*; (в) категорија *инструментална* садржи одговоре васпитача који експлицитно наглашавају да у раду са децом примењују инструменталну музику. Евидентиран је сваки одговор васпитача који су написали текст или део текста више од једне успаванке, при чему су ти одговори при квантитативној анализи посматрани као да потичу од различитих испитаника, које карактеришу исте независне варијабле.

Истраживачки резултати показују да је скоро три четвртине успаванки које су васпитачи навели доступно у форми *вокално-инструменталних* композиција (113 или 70,2%), а 7 (4,3%) анкетираних истиче да у раду са децом примењује *инструменталну*⁴ музику (Табела 5). Једна четвртина (41 или 25,5%) успаванки које су васпитачи навели припада категорији *вокалних*, односно оних за које нису пронађене доступне варијанте уз инструменталну пратњу.

На опредељење васпитача и избор текстова успаванки које користе у активностима са децом свакако су утицали и савремена мултимедијална средства и интернет. Живу реч, песму и причу, који су представљали основне видове комуникације у прошлости, у данашње време заменила су савремена средства комуникације. Отуда је разумљиво што међу одговорима васпитача значајно место заузимају инструментална музика или музичке успаванке које су доступне на компакт-дискovima или Јутјубу (В. Дивљан и С. Гојковић Гиле, Д. Лаковић и „Колибри“, М. Субота, музика из ТВ серије На слово, на слово, Т. Миливојевић и др.). Такође, интересантно је да је међу ауторским успаванкама које су васпитачи навели највише оних песама за које је компонована музика (Љ. Ршумовић: „Спавајмо, сањајмо“, „Десет љу-

тих гусара“, „Молимо за фину тишину“, С. Вуковић: „Успаванка“, М. Антић: „Сањајте“, Ј. Јовановић Змај: „Тихо ноћи, моје злато спава“ и сл.) или су биле део сценарија за дечје емисије (*Лаку ноћ, децо, На слово на слово* итд.), док је готово незнатан број оних песама које немају музичку подлогу (Ј. Јовановић Змај: „Како сестра пева док малог брацу љуља“, Д. Лукић: „Успаванка“ и др.). Налази других истраживања такође показују да предшколци добро знају песме из омиљених телевизијских програма (Volkova et al., 2014), чиме се потврђује значај васпитног утицаја електронских медија. Са друге стране, на нашим телевизијама са националном фреквенцијом недовољно су заступљени образовни програм и програм намењен деци, што отвара бројна питања у вези са друштвеним утицајем савремених медија.

Табела 5. Искуства васийиџача у вези са избором успаванки доступних уз музичку пратњу у зависности од стручне спреме.

Стручна спрема	Вокална	Вокално-инструментална и Инструментална	Укупно
Средња	1 8,3%	11 91,7%	12 100,0%
Виша	22 26,5%	61 73,5%	83 100,0%
Висока	18 27,3%	48 72,7%	66 100,0%
Укупно	41 25,5%	120 74,5%	161 100,0%

$$\chi^2=2,017; \quad df=2; \quad p=0,365$$

Поређење искустава васпитача различите стручне спреме указује на извесне разлике при избору успаванки доступних уз музичку пратњу (Табела 5), док статистичка анализа уочених разлика ($\chi^2=2,017$, $df=2$, $p=0,365$) не потврђује њихову значајност, што значи да степен образовања не утиче на избор успаванки доступних у *вокално-инструменталном*, односно *вокалном* облику.

4 Имајући у виду релативно мали број успаванки у оквиру категорије *инструменталних*, да би резултати статистичке анализе били валидни, категорије *вокално-инструментална* и *инструментална* интегрисане су у једну целину (Табела 5).

Табела 6. Искуства васпитача у вези са избором успаванки доступних уз музичку пратњу у зависности од радног искуства.

Радно искуство	Вокална	Вокално-инструментална и Инструментална	Укупно
0–10	9 20,0%	36 80,0%	45 100,0%
11–20	18 30,5%	41 69,5%	59 100,0%
21–30	9 26,5%	25 73,5%	34 100,0%
Више од 30	5 21,7%	18 78,3%	23 100,0%
Укупно	41 25,5%	120 74,5%	161 100,0%

$$\chi^2=1,685; \quad df=3; \quad p=0,640$$

Тестирање разлика у искуству васпитача различитог радног стажа у вези са избором успаванки доступних уз музичку пратњу (Табела 6) не потврђује њихову статистичку значајност ($\chi^2=1,685$, $df=3$, $p=0,640$), што имплицира да се васпитачи независно од радног искуства у већој мери опредељују за успаванке доступне у вокално-инструменталном и инструменталном облику.

Према резултатима истраживања преференција музичких садржаја са музичком пратњом или без ње (Ipari & Sundara, 2009), новорођенчад и деца старости до једне године показују више интересовања, односно њихову пажњу у већој мери изазивају песме без пратње музике. То је у складу са традиционалним репертоаром музике из раног детињства широм света (у који спадају пре свега успаванке), који обично нема инструменталну пратњу, а садржи елементе који су блиски вокализацији и певању за најмлађе. Ови налази објашњавају се снажним ефектом људског гласа у ангажовању дечје пажње, без обзира на то да ли слушају говор или певање, као и склоношћу детета овог узраста ка једноставнијим музичким структурама, због

одређених општих когнитивних ограничења. За разлику од одраслих, који могу ментално процесирати текст и мелодију музичке композиције независно (Bonnell et al., 2001), то није случај код деце као слушалаца, код које дискриминација истовременог аудитивног догађаја може бити прилично тешка (в. Gudmundsdottir, 1999; Newman, 2005). Деци, нарочито млађој, тешко је да се усредсреде на више аспеката музичког подстицаја одједном (в. Gudmundsdottir, 1999), а способност аудитивне перцепције постепено се развија кроз искуство и музичко образовање (Ipari & Sundara, 2009).

Међутим, иако најмлађи показују више интересовања за певање без инструменталне пратње, не значи да нису способни да слушају или уживају у певању уз пратњу музике. Из тог разлога, васпитачи би требало да им омогуће „да се сусрећу са музиком која ће им обезбедити мноштво позитивних музичких искустава“ (Sims, 2005: 78). Такође, с обзиром на чињеницу да су млађа деца, за разлику од старијих, отворенија за разноврстан репертоар (Ipari & Sundara, 2009), значајно је упознати их са различитим музичким садржајима. Имајући у виду наведене истраживачке налазе, било би значајно испитати да ли се разликује избор успаванки са музичком пратњом или без ње у зависности од узраста деце којима су намењене, односно од предшколске групе, или интернет и савремени медију и у овом случају представљају кључни фактор избора.

Закључак

Резултати искустава васпитача показују да у корпусу успаванки које се казују деци предшколског узраста доминира једанаест наслова, од којих се најчешће примењују: С. Вуковић: „Успаванка“; Љ. Ршумовић: „Једног зеленог дана“ и „Мајка Јову у ружи родила“ – народна успаванка, што не изненађује ако се има у виду да је ова књижевна форма доступна у релатив-

но малом броју извора. Иако је у анкетном упитнику од васпитача тражено да наведу текст или део текста успаванке, то је учинило нешто више од половине анкетираних (154 или 54,6%), док остали наводе садржај других књижевних форми: лирске песме, бајке или приче, ташунаљке, цупаљке. Неки од аргумената у прилог избору ових садржаја могу бити: блискост успаванкама према језичким и ритмичким карактеристикама (лирске песме, ташунаљке, цупаљке); популарност у функцији успављивања (бајке и приче); изражена интересовања деце током развојног периода од четврте до осме године (бајка). С друге стране, имајући у виду да су текстови ауторских успаванки углавном инкорпорирани у песничке збирке, те да је њихов избор препуштен васпитачу, донекле је разумљиво зашто се међу одговорима на захтев да се напише текст успаванке која се примењује у раду са децом налазе и они који не одговарају изворном облику овог жанра.

Истраживачки налази имплицирају потребу за разноврснијим избором успаванки у раду са децом предшколског узраста. Такође, с обзиром на значај ове књижевне форме за различите аспекте развоја детета, већу пажњу требало би посветити методичком проучавању примене успаванке у васпитнообразовном раду, без обзира на то што је дискутабилно у којој мери се овај рад планира и остварује у складу са резултатима емпиријских налаза и научних и стручних промишљања. Проблем повезивања истраживачких резултата са практичним радом у предшколској установи не може се стављати на терет само васпитачима, већ у извесној мери и истраживачима, а пре свега креаторима образовних политика.

Две трећине анкетираних васпитача наводи текст ауторских, а једна трећина текст народних успаванки које представљају садржај активности са предшколцима. И поред чињенице да су ауторске успаванке мање доступне васпитачима у односу на народне, као и да су теже пре-

познатљиве у корпусу ауторске књижевности, значајно је да обе врсте буду заступљене у активностима са децом, имајући у виду њихов примарно умирујући ефекат са потенцијално обредним слојем са једне, као и усмереност према детету као рецепијенту, са друге стране.

Када је у питању избор успаванки које су доступне уз музичку пратњу, највећи проценат анкетираних (113 или 70,2%) наводи успаванке које су доступне у форми вокално-инструменталних композиција. Међутим, како би креирали развојно подстицајно окружење, васпитачи би требало да омогуће деци да се упознају са различитим музичким садржајима – вокалним, инструменталним и вокално-инструменталним – нарочито имајући у виду њихову отвореност за разноврстан музички репертоар. Искуства васпитача у вези са избором успаванки, затим са избором народних и уметничких, као и успаванки са инструменталном пратњом или без ње не разликују се значајно у зависности од стручне спреме и радног искуства.

Истраживачки налази актуелизују проблем у вези са избором садржаја за рад са децом предшколског узраста, односно отварају низ питања – од доступности разноврсних извора одговарајућих књижевних текстова поткрепљених теоријским и методичким тумачењима, до оспособљености васпитача да буде креатор књижевног укуса дечје публике, али и одговорности твораца образовних политика, који и према најновијем програму предшколског васпитања и образовања избор садржаја за активности са децом препуштају васпитачу, и поред комплексности овог захтева и стручне критике такве праксе. Добијени резултати показују да упркос бројним потешкоћама васпитачи при избору успаванки које примењују у раду са децом предшколског узраста поштују књижевнонаучне и методичке принципе, али им је неопходна системска подршка како би могли адекватно да одговоре захтевима васпитнообразовног рада са најмлађима.

Литература

- Bonnel, A. M., Faïta, F., Peretz, I. & Besson, M. (2001). Divided attention between lyrics and tunes of operatic songs: Evidence for independent processing. *Perception and Psychophysics*, 63, 1201–1213.
- Cvetković, N. (2003). *Tumačenje književnosti za decu – metodičko-nastavni aspekti*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
- Čalenić, M. (1972). *Seo car na kantar: narodna književnost za decu*. Beograd: Naučna knjiga.
- Čukovski, K. (1986). *Od druge do pete*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ćurbabić, S. (2002). *Od zlata jabuka: antologija uspavanki*. Niš: Zograf.
- Danojlić, M. (2004). *Naivna pesma: ogledi i zapisi o dečjoj književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dotlić, Lj., Kamenov, E. (1996). *Književnost u dečjem vrtiću*. Novi Sad: Zmajeve dečje igre – Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
- Đurišić, D. (1986). *San u pidžami: antologija uspavanki*. Novi Sad: Dnevnik.
- Grujić, T. (2010). *Zmajevo pesništvo za decu i usmenoknjiževna tradicija*. Novi Sad: Zmajeve dečje igre.
- Gudmundsdottir, H. R. (1999). Children's auditory discrimination of simultaneous melodies. *Journal of Research in Music Education*, 47, 101–110.
- Ilari, B. (2002). Music and Babies: A Review of Research with Implications for Music Educators. *Applications of Research in Music Education*, 21, 156–167.
- Ilari, B. & Sundara, M. (2009). Music Listening Preferences in Early Life: Infants' Responses to Accompanied Versus Unaccompanied Singing. *Journal of Research in Music Education*, 50 (4), 357–369. DOI: 10.1177/0022429408329107
- Karadžić, V. S. (1985). *Srpske narodne pjesme: u kojoj su različne ženske pjesme, knj. 1*. Beograd: Prosveta – Nolit.
- Karanović, Z. (2005). *Puna tepsija zlatnih kolačića: priručnik narodnog pesništva za decu, vaspitače i učitelje*. Novi Sad: Platoneum.
- Košprdić, M., Damjanov, I. (2017). O konceptu deteta nekad i sad – analiza govornih činova u narodnoj i savremenoj uspavanci. *Detinjstvo*, 43 (2), 72–84.
- Krnjević, H. (1992). Uspavanke. U: Živković, D. (ur.). *Rečnik književnih termina (907)*. Beograd: Nolit.
- Latković, V. (1975). *Narodna književnost* (prir. Pešić, R. i Milošević, N.). Beograd: IRO „Naučna knjiga“.
- Lešić, Z. (2008). *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ljuštanović, J. (2004). Književnost za decu i mit. U: *Crvenkapa gricka vuka. Studije i eseji o književnosti za decu* (7–31). Novi Sad: DOO Dnevnik – novine i časopisi – Zmajeve dečje igre.
- Marković, S. Ž. (2007). *Zapisi o književnosti za decu IV*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Miller, G. (2000). Evolution of human music through sexual selection. In: Wallin, N. L., Merker, B. & Brown, S. (Eds.). *The Origins of Music* (329–360). Cambridge, MA: MIT Press.
- Milošević Đorđević, N. (2003). *Lirske narodne pesme*. Beograd: Lirika.

- Newman, R. S. (2005). The cocktail party effect in infants revisited: Listening to one's name in noise. *Developmental Psychology*, 41, 352–362. DOI: 10.1037/0012-1649.41.2.352
- *Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* (2018). Retrieved June 25, 2019. from www: <https://zuov.gov.rs/download/osnove-programa-predškolskog-vaspitanja-i-obrazovanja-godine-uzleta/>
- Pešić, R., Milošević Đorđević, N. (1997). *Narodna književnost*. Beograd: Trebnik.
- Pešikan Ljuštanović, Lj. (2012a). Dete u usmenoj uspavanci – uzrasni ili obredni status?. U: *Gospođi Alisinoj desnoj nozi. Oglеди o književnosti za decu* (7–19). Novi Sad: Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre.
- Pešikan Ljuštanović, Lj. (2012b). Usmena uspavanka – uslovnost žanra. U: *Gospođi Alisinoj desnoj nozi. Oglеди o književnosti za decu* (21–34). Novi Sad: Međunarodni centar književnosti za decu Zmajeve dečje igre.
- Pešikan Ljuštanović, Lj. (2013). Vreme kao blagoslov – usmena uspavanka i žanrovi namenjeni deci između prošlosti i budućnosti. U: Delić, L. (ur.). *Vreme, vakat, zeman. Aspekti vremena u folkloru* (317–329). Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Prstojević, V. (2012). Usmena uspavanka u književnom, socijalnom i obrednom kontekstu. *Zbornik radova Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi*. 7 (1), 63–79.
- Purić, D., Kostić, Lj. (2019). Značaj primene uspavanke u aktivnostima sa predškolskom decom (iz ugla vaspitača). U: Marinković, S. (ur.). *Nauka, nastava, učenje – problemi i perspektive* (355–368). Međunarodni naučni skup *Nauka, nastava, učenje – problemi i perspektive*, 25. 10. 2019. Užice: Pedagoški fakultet.
- Samardžija, S. (2007). *Uvod u usmenu književnost*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Sikora, K. & Żebrowska, B. (2013). Traditional Polish lullabies. In: Laineste, L., Brzozowska, D. & Chłopicki, W. (Eds.) *Estonia and Poland. Creativity and tradition in cultural communication, 2: Perspectives on national and regional identity* (177–190). Tartu: ELM Scholarly Press. DOI: 10.7592/EP.2.sikora.zebrowska
- Sims, W. (2005). Effects of free versus directed listening on duration of individual music listening by prekindergarten children. *Journal of Research in Music Education*. 53, 78–86. DOI: 10.1177/002242940505300107
- Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnoga nazivlja*. Beograd: Službeni glasnik.
- Šarančić Čutura, S. (2017). *Folklorno u prostoru naivnog. Usmena književnost u kontekstu književnosti za decu*. Sombor: Pedagoški fakultet.
- Tartalja, I. (2003). *Teorija književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Veselinović, Lj. (2003). *U marami jabuka: narodna književnost za decu*. Beograd: Kreativni centar.
- Volkova, A., Trehub, S. E., Schellenberg, E. G., Papsin, B. C. & Gordon, K. A. (2014). Children's identification of familiar songs from pitch and timing cues. *Front. Psychol*, 5, 1–9. DOI: 10.3389/fpsyg.2014.00863
- Vujčić, N. (2006). *Srpska narodna književnost za decu*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Živković, D. (1990). *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Summary

Lullaby, as a literary form that is multifunctional for children - in terms of cognitive, emotional and social development, development of speech, perception and attention, stimulating curiosity and interest, and developing creativity - is an important element in achieving educational goals in the context of various aspects of child development.

In this paper the authors examine the experience of preschool teachers (N = 302) with: (a) the selection of lullabies; (b) the selection of folk and artistic lullabies; (c) opting for vocal, instrumental, i.e., vocal-instrumental lullabies in their work with the youngest children, in order to understand the potential patterns of selection of this particular literary form and to contribute to the methodological education of the preschool teachers. The research results indicate that the selection of the lullabies is not particularly varied, and that preschool teachers more often opt for the authored lullabies, as well as for the titles that are available in a vocal-instrumental form.

The empirical findings bring forth the problem of selecting the content for working with the youngest children, i.e., they open the question of the ability of the preschool teachers to mould the children's literary taste, along with the question of the responsibility of methodologists, above all, the creators of educational policies, bearing in mind that according to the latest Preschool Education Program the choice of the content for activities with preschool children entirely rests upon preschool teachers.

Keywords: *preschool teachers, lullaby, activities with preschool children, methodological education of preschool teachers.*